

Elektronikus könyvtárak és a szerzői jog*

Személyes és közérdek a szerzői jogban. Mennyiben korlátozható a szerzői jog? Az elektronikus technológia kihatása a személyi és vagyoni jogokra. A szerző jogos érdekei nem sérülhetnek az elektronikus környezetben sem.

„A köznek joga van ahhoz...” – az információhoz jutás szabadsága és a szerzői jog ütközése

1994-ben hét amerikai könyvtáros szövetség közös közleményt adott ki *Fair use in the electronic age: serving the public interest* címmel. A könyvtárosok a kormányzat „Fehér Könyvében” (*The report of the working group on intellectual property rights. 1994, Intellectual Property and the National Information Infrastructure*¹) megfogalmazott azon törekvésekre reagáltak, melyek a *fair use*, a megengedett (jogszerű) szabad felhasználás korlátozását jelenthették. A közlemény rámutat: a szerzői jogok sérelme nélkül a köznek (*the public*) joga van ahhoz, hogy nyilvánosságra hozott, szerzői jog által védett anyagokat magáncéllal (*privately*) olvasson, ezeket meghallgassa vagy megtekintse (*without infringing copyright, the public has a right to expect to read, listen to, or view publicly marketed copyright material*), akár helyben, akár távolból (*on site or remotely*). Joga van továbbá ahhoz, hogy első generációs másolatot („eredeti” másolat, *first generation copy*) készítsen személyes használatra cikkről vagy más, nyilvánosságra hozott, szerzői jogi ortalomban részesülő mű kisebb részéről tanulmányozás, kutatás céljára.

Ugyancsak az ügyfélkörük (tehát lényegében a köz) érdekében követelték a könyvtárosok azt a lehetőséget is, hogy az elektronikus technikákat szerzői jogi ortalomban lévő művek gyűjteményükben való rögzítése céljából felhasználhassák, az ilyen műveket „elektronikus olvasóterem” révén hozzáférhetővé tegyék, s mindezt a szerzői jogok megsértése nélkül. A könyvtárak ugyanakkor nem kívántak felelősséget vállalni az egyes felhasználóknak az általuk nem ellenőrizhető magatartásáért (esetleges jogsértésekért).²

Egy lényeges, az alkotmányos alapjog szintjén megjelenő követelményt fogalmaztak meg itt a könyvtárosok: az információhoz jutás szabadságának lehetővé tételét – az elektronikus évezred beköszönésének küszöbén. A követelés ésszerű és jogosnak mondható: ha az új technikák lehető-

vé teszik, hogy a könyvtárak szellemi alkotásokat egyszerűbben és a nagyközönség számára szélesebb körben hozzáférhető módon őrizzenek, meg kell adni számukra a jogot, hogy ezt szabadon és jogszerűen tehessék. A könyvtár itt sem tesz mást, mint elfogadható a mű és az olvasó között. Éppen ezért elfogadható, hogy ez utóbbi jogszerűtlen eljárásáért (azaz ha az olvasó túllépi a *fair use* felhasználási körét) a könyvtárat ne terhelje felelősség.

Az információs társadalom megkövetelte szemléletváltás ma sem zárult le, sőt napjainkban az új információhordozókkal kapcsolatosan megoldandó jogi feladatok között ott szerepel a legsürgősebbek között. Sajátos helyet foglalnak el e téren a könyvtárak, kiváltképpen az elektronikus könyvtárak, amelyek – mint a szerzői jogi jogviszonyok minden szereplője – egy bizonyos érdeket vállalnak fel, s igyekeznek érvényesíteni.

A szerzőnek nyilvánvalóan érdeke, hogy művéért megfelelő díjazásban részesüljön. A szerző művét a nyilvánossághoz közvetítő lánc szereplőinek érdeke, hogy ez a folyamat biztonsággal, anélkül vagy erkölcsi hasznot hajtó módon menjen végbe.

A könyvtárak – főként a nonprofit gyűjtemények – szerepe, érdeke más. *Daniel Boos* találóan fogalmazta meg: „A könyvtárak érdeke a szellemi tulajdon archiválásában, és a nyilvánosság részére való közzétételben áll.”³

*A szerző a „rég” szerzői jogi törvény alapján fejt ki nézeteit. A szerkesztőség ennek ellenére hasznosnak ítélte az írás közzétételét, mert egyrészt a szabad felhasználás szabályai lényegesen az új törvényben sem változtak, másrészt mert egy sor jogi fogalmat közelebb hoz olvasóinkhoz. Az új törvény esetleg eltérő rendelkezéseit amúgy is a jelenlegi gyakorlathoz kell mérni. Az írás közzétételét végül az indokolja, hogy lapunk következő száma a közelmúltban lezajlott, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete és az Informatikai és Könyvtári Szövetség által rendezett, a készülöben levő új szerzői jogi törvények és a szerzői jog európai összefüggéseivel foglalkozó szeminárium anyagait fogja tartalmazni. – A szerk.

Más azonban egy „hagyományos” könyvtár szerepe, jogi megítélése, s megint más az elektronikus könyvtáraké. Végeredményben mindkettő ugyanazt a tevékenységet végzi: a köznek, a nyilvánosságnak szellemi alkotásokat közvetít ki, tesz hozzáférhetővé. Ám míg a „hagyományos” könyvtár ezt a „művel magával” végzi, az elektronikus könyvtár a mű digitálisan rögzített formáját, egy jelcsomagot tesz hozzáférhetővé. A „hagyományos” könyvtári szolgáltatás – a kölcsönzés – jogi értelemben véve polgári jogi szerződés, hatályos szerzői jogi törvényünk szerint haszonkölcsön. Bár az utóbbi évtizedek e téren is változást hoztak: a „hagyományos” könyvtárak egy része audio-, később video-jelhordozókat (kazetta, CD) is kölcsönöz, de ezekben az esetekben is a „mű” kölcsönzése történik.

Az elektronikus könyvtár a „művet” nem kölcsönzi, hanem „hozzáférhetővé teszi”. Lehetőséget teremt arra, hogy a művet bárki letöltse, saját számítógépére vagy lemezre másolja, kinyomtassa. Egyben azonban – minden más másolási eljárásnál könnyebben, hatékonyabban és olcsóbban – szinte korlátlan számú másolat elkészítésére is lehetőség nyílik.

Nem vitatott, hogy az elektronikus könyvtár szolgáltatásának nem ez a célja. Nem vitatott, hogy miként a „hagyományos” könyvtár, az elektronikus könyvtár sem felel azért, ha a kikölcsönzött műről készült másolat jogosulatlanul forgalomba kerül, s nem felel az ezzel kapcsolatosan bekövetkezett károkért sem. Hiszen mind az angolszász, mind a kontinentális jog ismeri a *fair use* vagy szabad felhasználás fogalmát, elismeri az egyénnek azt a jogát, hogy nyilvánosságra hozott műről másolatot készítsen.

Az viszont már távolról sem ilyen egyértelmű, hogy az elektronikus könyvtár a művek mely körét „veheti állományba” (azaz teheti széles körben hozzáférhetővé), sérti, sértheti-e ez a szerző személyi és vagyoni jogait, más jogosultak (így különösen a kiadó, a felhasználói jog jogosultja) érdekeit, terheli-e szerzői jog fizetési kötelezettsége, vagy a „szabad felhasználás” körében archivált anyagokkal – a szerzői jog keretei között – tetszése szerint rendelkezik.

E kérdésekre igyekszik jelen írás – a magyar jog alapján – választ találni.

„A mű ura a szerző...” – a szerzői jogi jogviszony jellegéről

Magánjogi vázlatának 1933-ban megjelent negyedik kiadásában Szladits Károly professzor így írt:

„Tulajdon tárgya csak dolog (testi tárgy) lehet. Van azonban a dolgokon kívül *másnemű, eszmei javak*

is, amelyek tekintetében a törvény az arra jogosultnak a tulajdonjoghoz hasonló *kizárólagos hatalmat* (abszolút jog) biztosít. Ilyen értelemben beszélhetünk *eszmei tulajdonról*. E kizáró jogokat általában az jellemzi, hogy bizonyos gondolati termékeket (jellemző formában megnyilvánuló eszmét) részesítenek védelemben. Ezek a jogok mintegy a közepén állanak a *dolgokra* irányuló tulajdonjog és az ember személyiségének közvetlen jogi oltalma vagyis a *személyiségi jogok* között.

Az eszmei javak egyúttal gazdasági javak is, a rájuk vonatkozó jogok forgalomképes, vagyonértékű jogok, vagyis lényegükben *vagyoni jogok*. Mégis ebből a szempontból két alcsoportot különböztethet meg. Az egyik alcsoportba, amely az írói és művészi formába öltöztetett gondolati alkotást védi, a *vagyoni érdek mellett előtérbe tolul az ilyen alkotáshoz fűződő személyi érdek védelme is*. Ezt az alcsoportot a szerzői jog nevével foglaljuk össze, de nevezik írói és művészi tulajdonnak is. ... A szerzői jog a gondolati (írói) és a művészi alkotásra bizonyos ideig a szerzőnek vagy jogutódának biztosítja a kizárólagos rendelkezés jogát, megvédve a művet illetéktelen forgalomba helyezés és utánképzés ellen.”⁴

Polgári jogunk ma a szellemi alkotások jogának alapjairól a Ptk. személyhez fűződő jogok védelméről szóló fejezetében rendelkezik. Ahogy Csécsy György rámutat: a Ptk. a személyhez fűződő jogok körében az ember mint ember személyiségi jogait védi, míg a szellemi alkotások körében az *alkotó ember védelme* jut kifejezésre.⁵ Míg a 2. világháború előtti magánjog az alkotás védelmét helyezte a középpontba, mai polgári jogunk az alkotót, a személyt, s annak személyi, vagyoni jogait preferálja. *A hangsúly tehát az alkotásról az alkotóra került át.*

A szerzői jogi jogviszony *abszolút szerkezetű jogviszony*. Ahogy Világhy Miklós – a hatályos magyar polgári jogban is tovább élő szemléletet tükrözve – először 1974-ben megjelent művében kifejtette:

„A szerzői jogviszony alanyai egyfelől a szerző, illetőleg az, akit a szerző jogutódjaként a szerzői jog megillet, másfelől – a szerzői jogi jogviszony abszolút jellegénél fogva – mindenki más, aki arra kötelezett, hogy a szerző részére biztosított jogok megsértésétől tartózkodjék.”⁶

A szerző erős jogi pozícióban van. Mind személyi, mind vagyoni jogait biztosítékok sorával védi a törvény. Személyhez fűződő jogai mint embert és magánszemélyt illetik meg, s időben korlátlanok [vö. Ptk. 75. § (2), illetve Szjt. 12. § (1)]. A szerző – alkotmányra visszavezethető – joga az alkotás szabadsága (Alkotmány, 70/G. §), a mű sérthetetlenlensége, az alkotó személyiségének elismerése, a szerző nevének feltüntetése, a mű titokban tartása, nyilvánosságra hozatala, a mű visszavonása, a felhasználás megtiltása, s végül védelem a jogosulatlan felhasználás ellen (Szjt. 10. §). Lényeges, hogy ezen – időben korlátlan – jogokat a szerző a törvény erejénél fogva másra nem ruházhatja át, és róluk le nem mondhat [Szjt. 12. § (1)].

A szerző védelmének elsődlegességét szem előtt tartva az 1969. évi III. tv. (Szt.) 14. § (1) bekezdése generálklauzula szintjén fogalmazza meg a követelményt: a mű bármilyen felhasználásához – ha a törvény eltérően nem rendelkezik – a szerző hozzájárulása szükséges. Az e szakaszhoz fűzött kommentári magyarázat szerint:

„A szerzőt (valamint tőle származtatva másokat) megillető vagyoni jogok fogalmát és tartalmát nem tudjuk egyedül az Szt. 13. §-ának (1) bekezdése alapján meghatározni. A vagyoni jogok ugyanis szoros összefüggésben vannak egyfelől a szerző személyhez fűződő jogaival, másfelől a vagyoni jogoknak az a vonatkozása, amelyet a törvény ebben a rendelkezésben a szabályozás középpontjába helyez, sok más rendelkezéssel keresztlül valósul meg.

A törvény a vagyoni jogok tartalmát csupán két dologban határozza meg. Először: a szerző hozzájárulása szükséges a mű bármilyen felhasználásához (azzal, hogy a hozzájárulás „szükséges” a felhasználásához – annak hiányában tehát a felhasználás nem lehet jogszerű); másodsor: a mű felhasználásáért a szerzőt díjazás illeti meg (kivéve, ha a törvény e szabályok alól kivételt nem tesz). A hozzájárulás kérdése szorosan összefügg a szerzőnek azzal a személyhez fűződő jogával, amely szerint maga határoz a nyilvánosságra hozatal felől [Szt. 8. § (1) bek.]; de a nyilvánosságra hozatalhoz adott engedély visszavonásának és a további felhasználás megtiltásának jogával (Szt. 11. §).⁷

A szerzői jog korlátai tehát értelemszerűen csak a szerző vagyoni jogait érinthetik. Ha arra a kérdésre keressük a választ, hogy az elektronikus könyvtár állományába felvehető-e a szerző kifejezett hozzájárulása nélkül valamely művet, arra kell válaszolnunk, hogy teheti-e ezt jogszerűen.

Nem kétséges, hogy a digitális műpéldány elektronikus könyvtárban való elhelyezése jogszerű, ha az a szerző személyhez fűződő jogainak tiszteletben tartásával történik, azaz:

- a mű sérthetetlenségének tiszteletben tartásával – mindennemű jogosulatlan megváltoztatás vagy felhasználás nélkül (Szt. 10. §),
- a szerzőség elismerése mellett [Szt. 9. § (2)],
- a szerző neve feltüntetésével [Szt. 10. § (1)].

Mivel az elektronikus könyvtárban tipikusan olyan műveket helyeznek el, amelyeket már nyilvánosságra hoztak, a szerzőnek azt a jogát, hogy a mű nyilvánosságra hozataláról döntsön [Szt. 8. § (1)] nem érintik. Ha a szerző – alapos okból – visszavonja a mű nyilvánosságra hozatalához adott engedélyét, vagy nyilvánosságra hozott művének további felhasználását (kártérítési kötelezettséggel) megtiltja (Szt. 11. §), a könyvtárnak a jogszerűen állományába vett művet le kell vennie a nyilvánosság előtt megnyitott szerverről, jogszerűen ugyanis további felhasználása már nem lehetséges.

A mű sérthetetlenségének tiszteletben tartása kettős követelményt jelent: egyrészt tiltja a jogosulatlan megváltoztatást, másrészt tiltja a jogosulat-

lan felhasználást. Nem kérdéses, hogy a digitális műpéldány csak a nyilvánosságra hozott mű mindennemű csonkítás és változtatás nélküli változata lehet.

Fontosabb és súlyosabb kérdés azonban, hogy egy már nyilvánosságra hozott mű feletti felhasználás joga (mely természeténél fogva vagyoni rendelkezés) sérelmet szenved-e akkor, ha nyilvánosságra hozott művet az elektronikus könyvtár állományába felvesznek, a nagyközönség számára hozzáférhetővé tesznek?

A felhasználás és a szerzői jog korlátai

A mű bármilyen felhasználásához – ha a törvény eltérően nem rendelkezik – a szerző engedélye szükséges [Szt. 13. § (1)]. A Vhr. 10. § (1) bekezdése kimondja, hogy felhasználáson az Szt. alkalmazásában azt a folyamatot kell érteni, amely a művet vagy annak részletét a nyilvánossághoz közvetíti.

Lényeges azonban arra rámutatni, hogy szerzői jogunk a *felhasználás* fogalmát a *nyilvánosságra hozatal* és a *közzététel* kapcsolja e körben össze.

„Felhasználáson azt a folyamatot kell érteni, amely a művet (annak átdolgozását, feldolgozását, fordítását) vagy a mű részletét a nyilvánossághoz közvetíti. A szerző engedélyén alapuló felhasználás esetén a közvetítés módját többnyire a szerződés határozza meg; az Szt. és a hozzá kapcsolódó miniszteri rendeletek e célból számos nevesített szerződéstípust intézményesítettek részben kogens, részben diszpozitív szabályokkal. A mű nyilvánosságra való hozatala szerződés hiányában is sokféle módon történhet; a lényeg az, hogy a felhasználó magatartása folytán a mű hozzáférhetővé, a nyilvánosság által megismerhetővé válik-e. Könyvtárban, kéziratárban őrzés végett való elhelyezés közzétételnek nem tekinthető (Fővárosi Bíróság 26.P.868/1982.). ... Abban az esetben viszont, ha a korábban közzé nem tett kéziratot könyvtárban úgy helyeznek el, hogy az mások részére hozzáférhető (helyben olvasható vagy kikölcsönözhető), ez már közzétételnek és ez által felhasználásnak minősül. Ugyanez a helyzet, ha a kéziratot valamilyen eljárással (másolás stb.) többszörözik és ilyen módon terjesztik, vagy annak tartalmát nyilvánosan előadják (Főv. Bír. 1.P.21.807/1975.).⁸

Az elektronikus könyvtár tipikusan már közzétett (nyilvánosságra hozott) művet vesz állományába, s tesz hozzáférhetővé. Ez a folyamat több részből áll. Első lépcsőben a szöveg elektronikus jelekké (bitek) való alakítása történik (emberi közreműködéssel vagy szövegfelismerő számítógépes programmal). Ez – jogilag – másolat készítése, amelyre – mint látni fogjuk – az Szt. szerint bárkinek lehetősége van, bizonyos feltételek mellett [Szt. 18. § (1)]. Majd az elektronikus jeleket számítógépes úton tárolják, s *online* szolgáltatás-

sal hozzáférhetővé teszik. Az online szolgáltatást igénybe vevő felhasználó az így közzétett szöveget letölti, ugyancsak jogszerűen saját céljára.

A kérdés tehát az, hogy mindez a szerzői jog korlátai körében ismert szabad felhasználás keretei között megvalósulhat-e, vagy a felhasználásnak egy más jellegű, önálló kontraktuális rendezést igénylő módjával állunk szemben?

Világhy Miklós már idézett művében rámutat:

„A szerzői jog a szerző részére egyrészt személyhez fűződő jogok alakjában, másrészt vagyoni jelleggel kizárólagos alanyi jogokat biztosít. Az alanyi jogoknak ez a kizárólagossága azonban semmiképp sem jelent tartalmi korlátlanyságot. A szerzői jog tartalmi korlátai mindenekelőtt a vagyoni jogok tartalmi korlátait jelentik. Nem korlátlanok azonban a szerző személyhez fűződő jogai sem. Ezek a korlátok – mindkét irányban – részben a polgári jog általános szabályaihoz folynak, részben a szerzői jogi törvény kifejezett rendelkezéseiből következnek.”⁹

A szerzői vagyoni jogok korlátozására egészen 1994-ig három körben nyílt lehetőség. Egyrészt a szabad felhasználás intézményével (Sztj. 16–21. §), másrészt a szerző hozzájárulása nélküli, de díjfizetéssel járó felhasználás lehetőségével (Sztj. 22–23. §), végül a társadalmi érdekből való felhasználás engedélyezésének lehetőségével (Sztj. 24. §).

Az 1994. évi VII. tv. (hatályba lépett: 1994. július 1.) 19. §-a az Sztj. és a Vhr. több rendelkezését hatályon kívül helyezte, így az Sztj. 22–24. § és a Vhr. 19. §-it is. A törvényszakaszhoz fűzött általános miniszteri indoklás rámutat a törvénymódosítás hátterére:

„A szellemi tulajdon különböző formáival védett szellemi alkotások, műszaki, gazdasági eredmények, teljesítmények jelentősége napjainkban – a technikai fejlődés gyorsuló előrehaladásával – egyre növekszik. Az áruk és a szolgáltatások értékében mind nagyobb arányt képviselnek a találmányokban és más műszaki alkotásokban, a védjegyekben és egyéb árujelzőkben, a szerzői művekben és a hozzájuk kapcsolódó teljesítményekben megtestesülő szellemi értékösszetevők. E szellemi értékek megfelelő jogi védelme nélkül megbénulna a műszaki fejlődés, talaját vesztené a szerzői alkotómunka, és lehetetlenné válna a fogyasztók tájékozódása és választása a különböző áruk, szolgáltatások közt. A javaslat alapvetően két nemzetközi kötelezettségünk teljesítésére irányul. Egyrészt eleget kíván tenni az Amerikai Egyesült Államok és a Magyar Köztársaság kormányai közt létrejött, a szellemi tulajdonra vonatkozó, átfogó kétoldalú megállapodásnak. ... Másrészt a javaslat az Európai Közösségek irányában vállalt egyik kötelezettségünk teljesítését is lehetővé teszi. A Magyarország és az Európai Közösségek, valamint az azok tagállamai között létrejött, társulást létrehozó Európai Megállapodás 65. cikke és XIII. melléklete előírják, hogy Magyarországnak – a megállapodás hatálybalépésétől számított öt éven belül – csatlakoznia kell az előadóművészek, a hangfelvételt előállítók és a műsorsugárzó szervezetek védelméről szóló, 1961. évi Római Egyezményhez. Az egyezmény 26. cikke értel-

mében a csatlakozás előfeltétele, hogy a csatlakozó állam belső joga összhangban álljon az egyezményben foglalt rendelkezésekkel. A javaslat rendelkezései a nemzetközi jogfejlődés más eredményeit is tükrözik. ... Ezért a javaslat – a maga keretei közt – az európai iparjogvédelmi és szerzői jogi integráció hatályos és hatálybalépés előtt álló szabályait (az e területen kiadott vagy előkészített rendeleteket, irányelveket és létrejött nemzetközi egyezményeket) is figyelembe veszi, azokkal harmonizáló szabályozást alakít ki. A szerzői jog területén a javaslat fő iránya az ún. szomszédos jogok védelmének újraszabályozása. Szomszédos – a szerzői joggal szomszédos – jogoknak az előadóművészeket, a hangfelvétel-előállítókat és a rádió-, illetve televízió-szervezeteket a teljesítményeik felhasználásával kapcsolatban megillető jogokat nevezik. E jogok megfelelő szintű védelmének biztosítása nélkül napjainkban már elképzelhetetlen a szerzői művek gazdaságos, zavartalan felhasználása; a szóban forgó előadói, gazdasági, szervezési, műszaki és egyéb teljesítmények azonban önmagukban is védelemre érdemes értéket képviselnek. A jogi védelem hiányában nem lenne biztosított az e területen működő szervezetek, személyek befektetéseinek gazdaságos megtérülése, ami hosszabb távon a kultúra, az irodalmi, tudományos és művészeti tevékenység válságához vezethetne. A javaslat ezért a hatályos – meglehetősen szétszóró – szabályozást meghaladva egységesen és korszerűen, a nemzetközi követelményeknek megfelelően szabályozza a szomszédos jogok védelmét.”

A szerzői vagyoni jogok tehát hatályos jogunk szerint csak a *szabad felhasználás* körében korlátozhatók. A szabad felhasználás körében a felhasználás díjtalan, és ahhoz a szerző hozzájárulása nem szükséges (Sztj. 16. §). A szabad felhasználás körében az idézés jogát [Sztj. 17. § (1)], az átvétel jogát [Sztj. 17. § (2)], a másolat készítésének jogát [Sztj. 18. § (1)], a haszonkölcsönbe adás jogát [Sztj. 18. § (2)–(3)], tény- és híryanagot tartalmazó közlemények szabad átvételének jogát [Sztj. 19. § (1)] szabályozza, illetőleg televíziós, rádiós szabad felhasználásról és a szabad előadásról rendelkezik. [Sztj. 19. § (2)–21. § (3)].

Mivel az elektronikus könyvtár a művet általában teljes terjedelmében őrzi meg s teszi hozzáférhetővé, e körben az idézés, az átvétel szabályainak alkalmazására nincs lehetőség. Ugyancsak nem alkalmazhatók az Sztj. 18. § (2) bekezdésének rendelkezései sem: az elektronikus könyvtár (szemben a valóságos könyvtárral) nem adja haszonkölcsönbe a művet, hanem letölthetővé teszi. Az Sztj. egyébként is nevesíti a művek egy csoportját (filmalkotások és más audiovizuális művek, valamint a hangfelvételekben foglalt művek példányainak haszonkölcsönbe adása), ahol nem „bárki” jogosult a tevékenységre, csak a költségvetési szervként működő nyilvános közönyvtár. Bár az „elektronikus könyv” is digitálisan rögzített jelek csomagja (ennyiben hasonló a CD-n, audio- vagy videokazettán rögzített művekhez), ám az alkotás elválik a hordozótól (a számítógép, a szerver), a

mű a műpéldánytól. Maga a mű az olvasóhoz, nézőhöz nem a példánnyal jut el, hanem kommunikációs vonalakon.

A műholdas adások vételét szolgáló antennarendszerek útján megvalósuló közvetítés szerzői jogi kérdései körében fejtette ki a Legfelső Bíróság:

„A szerzői jog által védett mű bármely felhasználásához – ha a törvény eltérően nem rendelkezik – a szerző hozzájárulása szükséges [Szt. 13. § (1) bek.]. A szerzőt vagy jogutódát a felhasználás ellenében – ha a törvény másképpen nem rendelkezik – díjazás illeti meg. A díjról a jogosult csak kifejezett nyilatkozással mondhatja le [Szt. 13. § (3) bek.]. A rádió és televízió valamely mű felhasználásához való jogot megszerezheti a szerzővel kötött felhasználási szerződéssel (Szt. 26. §). Megfelelő díj ellenében szerződés nélkül is jogosult a már nyilvánosságra hozott művet változatlanul sugározni, nyilvános előadást közvetíteni, valamint nyilvános helyről közvetítést adni [Szt. 22. § (1) bek. a) és b) pont]. A felhasználó – egyéb jogkövetkezményeken kívül – akkor is köteles az egyébként díjat megfizetni, ha a felhasználás jogosulatlanul történt [Szt. 53. § (1) bek.]. Felhasználáson az Szt. alkalmazásában azt a folyamatot kell érteni, amelyen a művet vagy annak részletét a nyilvánossághoz közvetíti [Szt. Vhr. 10. § (1) bek.]. Valamely szerzői jog által védett műnek a rádió vagy a televízió által történt sugárzása esetében a felhasználás folyamatához hozzá tartozik a sugárzott műsor vezetékes útján vagy egyéb módon történő nyilvános átvitele is. Ez a nyilvános átvitel külön díjfizetési kötelezettséggel jár, ha ezt nem az adást szolgáló rádió, illetve televízió, hanem külön – ettől idegen – szervezet végzi [Szt. 53. § (1) bek.]. A Legfelsőbb Bíróság gyakorlata szerint ilyen közvetítő tevékenységnek kell tekinteni az ún. kábeltelvíziós közvetítő rendszereken kívül a műholdas adások vételét szolgáló antennarendszereket is, ha az ezáltal megvalósuló átvitel nyilvános. A nyilvánosság megítélésénél nincs jelentősége annak, hogy ténylegesen hányan veszik igénybe az antennarendszer szolgáltatását. A nyilvánosság akkor állapítható meg, ha – a műszaki lehetőségek határain belül – a rendszerhez bárki csatlakozhat, szolgáltatásait bárki igénybe veheti. Nem valósul meg a nyilvános átvétel, ha valaki műholdas adás vételére alkalmas egyedi antennaberendezést használ, vagy ha több vevőberendezés tulajdonosai (használoi) közösen – külön szervezet létrehozása nélkül – létesítenek és tartanak fent antennarendszert. (Pf. IV. 20 747/1990. sz. BH 1991/4., 147.)¹⁰

Két lényeges különbség van azonban az online nyilvános rácsatlakozás (Internet), valamint a televíziós és rádiós jelek nyilvános átvitelének jogi megítélése között.

Az első az, hogy az utóbbi esetben a jelutóbbítás – egy folyamat integráns részeként felfogva – nem választódik el a sugárzástól, hanem annak egy (szükségszerű) eleme. A sugárzásról pedig az Szt. tételesen rendelkezik [lásd Szt. 22. § (1) bek. a) és b) pont, 26. §, 53. § (1) bek., Vhr. 10. § (1) bek., 19. § (4) bek.].

A második nagy különbség, hogy a jogszerű sugárzás esetében valamilyen formában a fel-

használói jogot a rádió, televízió megszerezte, pl. felhasználói szerződést kötött, díjfizetésre vállalt kötelezettséget. A szerzői jog jogosultjának érdekei tehát nem sérülnek, a mögöttes polgári jogi szerződés biztosítja ezeket.

Az online közzététel kétségtől nyilvános hozzáférést biztosít: ahogy a fenti BH is rámutatott, a nyilvánosság akkor állapítható meg, ha – a műszaki lehetőségek határain belül – a rendszerhez bárki csatlakozhat, szolgáltatásait bárki igénybe veheti.

Az Szt. 18. § (1) bekezdése szerint nyilvánosságra hozott műről bárki készíthet másolatot, ha az nem szolgálja sem forgalomba hozatal, sem jövedelemszerzés célját, és a szerző jogos érdekeit egyébként sem sérti.

A *COMPLEX CD Jogtár* (kiadó: Kerszöv Computer Kft., Budapest, 1998), az Szt.-hez fűzött Kommentárjában a 18. § kapcsán (*Magáncélú másolás*) ezt olvashatjuk:

„A magáncélú másolás a szabad felhasználás legelterjedtebb formája. Ezért itt mind a jogalkotó, mind a jogalkalmazó különös hangsúlyt fektet a szerzői jogok és érdekek védelmére és a felhasználói érdekek elismerése közötti egyensúlyra. A digitális technika, valamint az interaktív média térhódításával az ún. »magáncélú« felhasználás fogalmának behatárolása jogalkotói szinten is pontosítást igényel a jövőben. Különösen az »online« szolgáltatások tekintetében figyelhető meg a szabad felhasználás ezen módjának újragondolása (EU Bizottság »Zöld Könyvek«: EC Green Paper on copyright in the information society). Figyelemmel azonban a szerzői és felhasználói érdekek összehangolásának nehézségeire, ezen a téren a konkrét, nemzeti szabályozás kidolgozása még várat magára.

Egyes országok a szerzőket és szomszédos jogi jogosultakat a magáncélú másolás miatt elmaradt haszon kompenzálása céljából a szórakoztatóipar hardver (pl. videolejátszó, zenei berendezések stb.) előállítóit kötelezik jogdíjfizetésre. A magyar szabályozás az üres hang- és képhordozók után állapít meg jogdíjfizetési kötelezettséget. Az eltérő jogtechnikáknak az előállítók szempontjából számottevő gyakorlati jelentőségük nincsen, mivel ezek a díjak a termékek árába beépülve, végül a fogyasztókra hárulnak. Vannak államok, amelyek az írott művek magáncélú másolására (reprográfia) tekintettel is állapítanak meg jogdíjfizetési kötelezettséget. Ez megvalósulhat a fénymásoló berendezések után fizetendő adójellegű kötelezettség formájában is, amelyet az állam visszaforgat az írott művek szerzőinek támogatására (pl. Franciaország).¹¹

A műről – a törvény megfogalmazása szerint – bárki készíthet másolatot. Magánszemély, de éppen úgy a könyvtár is. Három feltételnek azonban meg kell felelni. A másolás:

- nem szolgálhatja a forgalomba hozatal,
- nem szolgálhatja jövedelemszerzés célját,
- a szerző jogos érdekeit egyébként sem sértheti.

Utolsó és feltétlenül megválaszolandó kérdésünk tehát: ha az online hozzáférés elektronikus könyvtár formájában való megteremtése – lényeg-

gében a másolatkészítés jogának gyakorlása – nem szolgál forgalomba hozatalt, nem szolgál jövedelemszerzési célt, egyébként sértheti-e a szerző jogos érdekeit?

A szerző jogos érdekeinek sérelme nélkül...

Az elektronikus könyvtár állományába való felvétel a szerző személyi jogainak nagy részét nem sérti (azaz nem sérti a mű sérthetetlenségét, az alkotó személyiségének az elismerését, a szerző nevének feltüntetéséhez való igényét stb.). Mint-hogy már nyilvánosságra hozott művekről van szó, a nyilvánosságra hozatal jogát sem sérti, a visszavonás, további felhasználás megtiltása pedig a szerverről való levétellel azonnal megoldható. Az Szt. 10. §-ában biztosított jogosulatlan felhasználás elleni védelem jogát, s az ezzel szorosan összefüggő szerzői vagyoni jogokat (hozzájárulás bármilyen felhasználáshoz, díjfizetési igény) azonban már sértheti.

A szerző, amikor művét felhasználásra átengedi, nem hozzájárulási jogát engedi át, hanem a felhasználás jogát teszi megszerezhetővé (megfelelő feltételek mellett).

A szerző igen lényeges vagyoni jellegű joga, hogy bárminemű felhasználáshoz a hozzájárulást megadja vagy megtagadja. Láttuk, hogy e jogát a szabad felhasználás keretében a törvény néhány ponton áttöri, s azt is láttuk, hogy hatályos polgári jogunk szerint a másolat készítése, az elektronikus könyvtárban való elhelyezés szabad felhasználásnak minősül.

Az elektronikus könyvtár tehát a szerző személyi jogait tiszteletben tartva a szerző hozzájárulása nélkül is állományba veheti a művet. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a nagyközönség számára online automatikusan hozzáférhetővé is teheti. Ez ugyanis – mint feljebb kifejtettük – nyilvános közvéleményt jelent, hisz a rendszerre bárki rácsatlakozhat, a művet igen alacsony költséggel jogszerűen saját célra lemásolhatja, jogszerűtlenül tovább sokszorozhatja, kalózkópiákat hozhat forgalomba stb.

A szerzőt vagy jogutódját a mű felhasználása ellenében – ha a törvény máshogyan nem rendelkezik – díjazás illeti meg. A díjazásról a jogosult csak kifejezett nyilatkozáttal mondhat le [Szt. 13. § (3)].

Ez a díjazás alapvetően kétféle formában realizálódhat. Egyrészt közvetlenül, a szerzővel kötött felhasználási szerződés alapján, másrészt közvetetten, oly módon, hogy az Szt. 50/J. § (2) bekezdésének felhatalmazása alapján bizonyos, szerzői jogi oltalomban részesülő művek másolására alkalmas hordozók árba építik be a jogdíjat („üres

kazetta jogdíj”). Tekintettel azonban arra, hogy az Szt. erről a XI. fejezetben (szerzői joggal szomszédos jogok védelme) csak a rádiós és televíziós szervezetek műsorában sugárzott, saját műsort vezeték útján a nyilvánossághoz átvivők műsorába belefoglalt, valamint kép- és hanghordozón forgalomba hozott művek szerzőit, az előadások előadóművészeit, továbbá a hangfelvételek előállítóit részesíti műveik, előadásaik, illetve hangfelvételeik magáncélú másolására tekintettel különös oltalomban, kimondható, hogy hatályos szerzői jogunk szerint az irodalmi alkotások magáncélú másolása esetén – még ha az elektronikus úton történik is – az „üres kazetta” jogdíj fizetési kötelezettség alapján szerzői jogdíjban nem részesülnek.

A szerző díjfizetés iránti vagyoni jogi igénye igen erős jogi igény, amelyről csak kifejezett nyilatkozáttal mondhat le. Nem kell felhasználási díjat fizetni – s a szerző hozzájárulását kérni – abban az esetben, ha a törvény által szigorú feltételekhez kötött szabad felhasználás esetkörével állunk szemben. Az Szt. rendelkezéseinek összevetésével kimutatható, hogy irodalmi alkotások elektronikus úton történő másolása (feltéve, hogy az nem szolgálja sem a forgalomba hozatal, sem a jövedelemszerzés célját) csak akkor lehetséges, ha a szerző jogos érdekeit egyébként sem sérti. A szerző jogos érdekeit – így különösen díjfizetési igényét – azonban azzal, hogy az elektronikus könyvtár a művet állományába veszi, s online rácsatlakozási lehetőség biztosításával nyilvános, bárki által igénybe vehető módon hozzáférhetővé teszi, sértheti.

További problémák

Mind ez idáig abból az esetből indultunk ki, hogy az elektronikus könyvtár állományába vett mű hasznosítása felől a szerzőnek áll jogában rendelkezni. Ha azonban valamely idegen mű magyar fordításáról van szó, vagy ha a szerző kizárólagos joggal a felhasználást másnak engedte át [Szt. 28. § (1)], bonyolult jogi helyzet állhat elő. Ugyancsak ez a helyzet akkor, ha a szerző kizárólagos felhasználói joggal már másnak átengedett művét a jogtulajdonostól az elektronikus könyvtár meg szeretné szerezní: az Szt. 28. § (2) bekezdése szerint ehhez ugyanis (harmadik személy részére történő jogát ruházás) a szerző beleegyezése szükséges. Több nyilatkozat beszerzése válhat tehát szükségessé.¹¹

A magyar szerzői jogi szabályozást az e téren előbbre járó külföldi joggyakorlattal összevetve (ezzel kapcsolatosan a legújabb eredmények kitűnő összefoglalója az Electronic Commerce Legal Issues Platform kutatási programjában készült¹²) megállapítható, hogy az elmozdulás két fő irányba

történhet meg. Mindkét eset a szerzői vagyoni jogok jogosultjának érdekeit figyelembe véve lényegében a szerzői jogdíjak fizetéséhez teremt lehetőséget.

Egyrészt úgy, hogy az adott mű után licencdíjat (azaz általános jogdíjat) fizet a tartalomszolgáltató, azaz meghatározott időre egyfajta sajátos felhasználási szerződéssel megszerzi a mű internetes „közlési” jogait. Ezután az egyes felhasználóknak az általa megállapított feltételrendszerrel jogszerűen „ajánlhatja ki”.

Másrészt úgy, hogy a *Pay-Per-View* (megtekintés utáni fizetés) módozatát választják (azaz valamilyen formában mérhetően és ellenőrizhetően az egyes „letöltések” után keletkezik jogdíjfizetési kötelezettség).

Természetesen a szerző (vagy a szerzői jog jogosultja) dönthet úgy, hogy az elektronikus könyvtárnak díjigény nélkül engedi át a felhasználási jogot. A szerzőnek nyomós érdeke fűződhet ahhoz, hogy műve az elektronikus könyvtárban megjelenjen. A szerző számára olyan értéket biztosíthat az internetes nyilvánosság, az, hogy műve bárki által szabadon elérhető legyen, hogy – egyéb hasznosítási jogait ezzel nem sértve – „megéri” a díjfizetésről lemondania.

Abban az esetben, ha a felhasználási jogot nem engedte át kizárólagos joggal másnak, döntése, a hozzájáruló nyilatkozat megadása csak tőle függ. Lényeges azonban, hogy ez írásban történjen, s a hozzájáruló nyilatkozatban szerepeljen, hogy szerzői díjra a felhasználás ezen módozata esetén nem tart igényt.

Írásunk nyitógondolataihoz visszatérve ismét fel kell tenni a kérdést: az információhoz jutás szabadságával és más lényeges, alkotmányi szinten megfogalmazott jogvédelemmel érdekekkel igazolható-e az elektronikus könyvtárak azon törekvése, hogy állományukat, az „elektronikus olvasótermeket” a nagyközönség számára szabadon megnyissák?

A válasz feltétlenül igen. Ahogy azonban az amerikai könyvtárosok közleménye is kiemelte: ez csak a szerzői jogok sérelme nélkül valósulhat meg.

Az elvek világosak, a célok tiszteletre méltók. Már csak a „hitvány anyagiakban” kell megegyezni.

Jegyzetek

- ¹ <http://www.uspto.gov/web/offices/com/doc/ipnii>
- ² LITMAN, J.: The exclusive right to read: the Herbert Tenzer memorial conference: copyright in the twenty-first century, The role of the copyright office, 1994. <http://www.yu1.yu.edu/CSL/journals/aelj/articles/13-1/litman.html>
- ³ Implikationen der Informationstechnologie auf die Publikation von Geistigem Eigentum: Copyright oder Copywrong, version 1.2, <http://www.unizh.ch/~boosda/cybersem.html>, 3.2.1 Hauptakteure
- ⁴ SZLADITS, K.: A magyar magánjog vázlata, I. köt. Budapest, Grill Károly Könyvkiadó-vállalata, 1933. p. 362–363.
- ⁵ CSÉCSY Gy.: Iparjogvédelem. Miskolc, 1997. p. 7.
- ⁶ VILÁGHY M.: A szellemi alkotások joga. 5. változatlan utánnyomás. Budapest, Tankönyvkiadó, 1980. p. 22.
- ⁷ A szerzői jog. (Szerk.: Petrik F.) Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1990. p. 61.
- ⁸ Lásd. [7] p. 65.
- ⁹ Lásd [6] p. 38.
- ¹⁰ Civilisztikai Döntvénytár. Polgári Jog 1970–1995. A személyek, személyiségvédelem, szellemi alkotások joga, tulajdonjog. Budapest, HVG–Orac, 1996. p. 370–372.
- ¹¹ Úgy tűnik, erre a közös jogkezelés intézménye is képes: a jogszabályi lehetőség erre adott. Egyfajta „átalány-jogdíj” fizetése mellett nincs akadálya annak, hogy az elektronikus könyvtár a felhasználás jogát ily módon megszerezve bármely művet köztegyen: a szerző jogai e körben nem sérülnek.
- ¹² HOEREN, T.–BÜNING, M.–KAESTNER, J.: Researchpaper Copyright. ESPRIT Project 27028, <http://www.jura.uni-muenster.de/eclip/documents/documents.htm>

Végezetül a szerző megjegyzése: az új szerzői jogi törvényben a magáncélú másolás digitális formája (mint a következő számban megjelenő írásból kitűnik majd, az EU ezen irányú törekvéseivel ellentétben) is a szerző engedélyéhez kötött, azaz teljes mű számítógépes archiválására (a mű elektronikus úton való rögzítésére) a magánszemély (felhasználó) sem jogosult. Nyilvánvaló, hogy a digitális környezetben a szerzői jog hagyományos kategóriáinak újra gondolása elengedhetetlen – a szerző jogai nem sérülhetnek ugyan, de végrehajthatatlan törvényekkel aligha lehet érvényesíteni azokat.

Beérkezett: 1999. V. 17-én.